

Starożytność w języku – biblizmy, mitologizmy, sentencje

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Piotr Sikora, *Co nam mówi pępek świata*, „Tygodnik Powszechny” 2018, nr 48, s. 80.
- Źródło: Julian Przyboś, *Na kołach*.

Starożytność w języku – biblizmy, mitologizmy, sentencje

Źródło: Ludwig Schneider, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Nie zawsze mamy świadomość, że używany przez nas na co dzień język gromadzi bogaty bagaż kulturowy. Mówimy wyuczonymi frazami, których pochodzenia nie znamy albo o nim zapominamy. Niekiedy ich źródło sięga nawet czasów antycznych i biblijnych! W życiu wspieramy się również sentencjami, których mądrość przekazywana jest z pokolenia na pokolenie. Język jest niczym bursztyn przechowujący w sobie ślady dawno minionego życia. Możemy używać go bezkrytycznie i bezrefleksyjnie, ale może on stać się także furtką do wędrówki przez naszą kulturową przeszłość.

Twoje cele

- Przypomnisz, czym są biblizmy, mitologizmy i sentencje.
- Poznasz źródło i znaczenie wybranych związków frazeologicznych obecnych w naszym języku.
- Przećwiczysz zastosowanie związków frazeologicznych.

Przeczytaj

Antyk i Biblia

Kultura europejska została ukształtowana na dwóch źródłach: antyku i Biblii. Na co dzień spotykamy ich ślady w malarstwie, rzeźbie, architekturze i literaturze. Za sprawą obecności toposów, mitów, motywów antycznych, historii biblijnych doświadczamy ciągłości kultury europejskiej, lepiej ją rozumiemy, utożsamiamy się z nią.

Poezji antyczna oraz biblijne księgi mądrościowe stanowią źródło aforystyki oraz przysłów w naszej kulturze. W sposób aforystyczny często wypowiada się choćby Jezus w Ewangeliach, a te zwięzłe wypowiedzi trafiły do języka potocznego.

Mitologia oraz Biblia dostarczyły kulturze bogatego zasobu obrazów, ikonicznych postaci (np. Odyseusz jako człowiek podróżujący przez życie, Hiob jako człowiek cierpiący, Salomon jako uosobienie mądrości, Prometeusz jako ktoś rzucający wyzwanie bogom), symboli, toposów (np. podróży, życia jako pielgrzymki, wzburzonego morza jako zmienności świata), jak również tematów etycznych i moralnych (np. zemsta, przebaczenie, niezgoda na śmierć, cierpienie, miłość), tak że w zasadzie późniejsze dzieje literatury i sztuki można uznać za twórcze przetwarzanie tego źródłowego dla cywilizacji zachodniej depozytu.

W dziejach przekaz biblijny i grecko-rzymski przeplatały się ze sobą, tak że zarówno późne księgi Starego Testamentu (Księga Mądrości, Kohelet, Księga Syracha) oraz niektóre pisma nowotestamentowe (Dzieje Apostolskie) korzystały z dorobku antycznych Greków, jak i później, w cywilizacji chrześcijańskiej, mitologia, filozofia albo poezja antyczna bywały interpretowane w taki sposób, aby odsłaniały swoje intuicje pokrewieństwa wobec treści chrześcijańskich. W mitologii oraz Biblii możemy znaleźć podobne typy postaw ludzkich: życie wyruszenie w nieznaną u Odyseusza, Abrahama albo żeglującego św. Pawła w Dziejach Apostolskich.

Te wątki mitologiczne i biblijne przechodziły do języka potocznego w postaci np. „skrzydlatych słów”, które są przez nas rozumiane dzięki partycypowaniu w tym samym świecie wartości, skojarzeń oraz toposów. Sentencje oraz maksymy, przyjmujące rozmaite formy, np. aforystyczne, to myśli natury moralnej bądź filozoficznej, zazwyczaj wyrażone w jednym zdaniu. Mają ogromne znaczenie dla rozwoju kultury, mogą wskazywać kierunek postępowania, a przede wszystkim odsyłają do spuścizny literackiej tudzież obyczajowej.

Hipotetyczna rekonstrukcja świątynnego kompleksu delfijskiego autorstwa francuskiego architekta Alberta Tournaire'a, 1894

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Starożytne Delfy

((Piotr Sikora

Co nam mówi pępek świata

[...] Delfy to źródło i korzeń greckiej mądrości, bez której kultura Europy nie byłaby tym, czym jest. I to z powodów znacznie głębszych niż ten, że do standardu wykształcenia kulturalnego Europejczyka należy wiedza, iż na frontonie delfickiej świątyni Apolla wyryto najslawniejszą mądrościową sentencję starożytności: „gnoti seautori” (poznaj siebie). [...]

„Poznaj siebie” nie było jedyną maksymą wyrytą w delfickim sanktuarium. Jak pokazują badania, było takich sentencji co najmniej 147 [...] Wypisane były w świątyni Apolla, w okolicach wejścia. Każdy, kto chciał zadać pytanie Wyroczni i uzyskać jej odpowiedź, musiał je minąć. Gdy zaś siedział czekając na odpowiedź kluczową dla losów swojej polis, albo i dla własnego życia, wzrok jego zapewne zatrzymywał się na tej czy innej maksymie.

Każda z sentencji to dwa, najwyżej trzy słowa: „kairon gnoti”; „tfronei theta”; „kakias apechu”; „hamartanon metanoei”. Język polski w porównaniu z greką jest często bardzo rozwlekły: „znaj właściwy czas”; „mądrze rozmyślaj nad tym, co śmiertelne”; „trzymaj się z dala od zepsucia”; „jeśli się mylisz, zmieniaj zdanie”. Znacznie więcej słów, a przecież nadal oddają tylko część sensów oryginału. Mędracy greccy długo cyzelowali swój język, by w jak najkrótszej formie zawrzeć maksimum znaczenia. Już sama forma sentencji jest owocem wytężonego dążenia do mądrości i pokazuje jeden z jej najważniejszych aspektów: przenikliwość spojrzenia, które jasno i precyzyjnie rozpoznaje, co jest właściwe w danej sytuacji.

Sentencje dotyczą spraw rozpiętych od czegoś, co dziś zaliczylibyśmy do sfery duchowości, poprzez kwestie zdobywania intelektualnej wiedzy, budowania głębokich relacji osobistych i społecznych, a skończywszy na dość prozaicznych zagadnieniach związanych z zarabianiem i wydawaniem pieniędzy.

Duchowość nie dotyczy tylko tych nielicznych maksym, które wprost wspominają boga lub bogów – jak pierwsza w zbiorze: „podążaj za bogiem”. One raczej, w perspektywie greckich czytelników, dotyczyły posłuszeństwa niepisanym prawom odziedziczonym z tradycji oraz zgody na ludzką kondycję, wystrzeganie się szalonych pomysłów rywalizacji z Nieśmiertelnymi.

Duchowość delfickiej mądrości można odnaleźć na przykład w sentencji: „strzeż uwagi”. [...] Albo: „praktykuj zbożne milczenie”. Duchowość Delf to również świadomość swojej śmiertelności, która uwalnia od śmiertelnej troski, wiedza, żeśmy gośćmi na tym świecie, panowanie nad gniewem i zdolność do kierowania sobą. A także zachowywanie równowagi umysłu – nieuleganie nadmiernej ekscytacji, niewybieganie za szybko do przodu – [...] jest najgłębszą treścią drugiej najbardziej znanej w greckim świecie sentencji: „nic nad miarę”.

Delfickie krótkie rady uczyły także tego, jak się uczyć. Przypominały, na przykład, o czymś niby oczywistym, o czym jednak nie zawsze pamiętają dzisiejsi studenci: „Myśl (rozważaj) po wysłuchaniu”. Namawiały do wytrwałości w zdobywaniu wiedzy oraz do tego, by przebywać z mądrymi, a przebywając w takim towarzystwie mieć otwarte oczy, uszy i umysł.

[...]

Sentencje nie tylko kładą nacisk na rodzinę – szacunek dla rodziców i tradycji przodków. Można w nich także odnaleźć pochwałę przyjaźni. I rady, jak ją pielęgnować: „pomagaj przyjaciołom, bądź dla nich życzliwy” (to, mogłoby się wydawać, banały, lecz warte czasem przypomnienia). Ale mądrość Delf zawiera także mniej oczywiste wskazówki: „rozmawiaj prosto”; „daj, co zamierzasz dać” (tj. nie wycofuj ręki z darem); „patrz, kiedy słuchasz”; „wobec ludzi postępuj łagodnie”, „jeśli masz, dawaj”, „mów dobrze o wszystkich”, „odpowiadaj w porę”. [...]

Źródło: Piotr Sikora, *Co nam mówi pępek świata*, „Tygodnik Powszechny” 2018, nr 48, s. 80.

Słownik

bibliizm

(gr. *biblion* – zwój papirusu, księga) – wyrażenie lub związek frazeologiczny pochodzący z Biblii, używany współcześnie w znaczeniu przenośnym, mający status cytatu lub aluzji.

mitologizm

wyraz lub związek frazeologiczny pochodzący z mitologii greckiej (rzadziej rzymskiej) funkcjonujący w języku w znaczeniu przenośnym (jako idiom)

Prezentacja TED

Polecenie 1

Po wysłuchaniu wykładu Katarzyny Długołęckiej wypisz najbardziej popularne związki frazeologiczne pochodzące z mitologii i z Biblii. Następnie wyjaśnij ich znaczenie.

mitologizmy	znaczenie	biblizmy	znaczenie

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DRPqBRJH3>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film dotyczący biblizmów, mitologizmów i sentencji.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytania:

1. Czy trzeba dobrze znać kulturę antyczną i judeochrześcijańską, aby posługiwać się poprawnie związkami frazeologicznymi pochodzącymi z tych kultur? Uzasadnij swoją opinię.
2. O czym świadczy obecność w języku **mitologizmów** i **biblizmów**?
3. Jaką funkcję pełnią w języku współczesnym frazeologizmy pochodzące z mitologii i Biblii?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Na podstawie artykułu Piotra Sikory *Co nam mówi pępek świata* uzupełnij definicję sentencji.

Sentencja to rodzaj złożonej z niewielu , w której przekazana jest na temat i tego, jak w nim postępować. W sentencji chodzi o to, aby w jak formie zawrzeć jak sens. Mądrości zawarte w krótkiej wypowiedzi dotyczą sfery , i człowieka. Dają wskazówki, jak budować osobiste i społeczne. Pokazują również, jak , aby być mądrym. Przypominają o podrzędności człowieka wobec bogów i jego .

intelektualnej

najkrótszej

praktycznej

najgłębszy

duchowej

słów

relacje

śmiertelności

maksymy

mądrość

życia

się uczyć

Ćwiczenie 2

Uzupełnij sentencje, które wymienia w swoim artykule Piotra Sikory.

poznaj
znaj czas
 rozmyślaj nad tym, co śmiertelne
trzymaj się z dala od
jeśli się mylisz, zdanie
strzeż
praktykuj zbożne
nic
myśl (rozważaj) po
pomagaj , bądź dla nich życzliwy

przyjaciołom

milczenie

siebie

uwagi

właściwy

mądrze

zepsucia

zmieniaj

nad miarę

wysłuchaniu

Ćwiczenie 3

Utwórz przymiotniki od podanych rzeczowników.

chaos –
parnas –
heros –
apollo –
apokalipsa –
duch –
psyche –
krzyż –

Ćwiczenie 4

Do określonych znaczeń dopasuj odpowiednie biblizmy.

ubolewać nad czymś, rozpaczać,
lamentować

strzec kogoś jak źrenicy oka

umieć odróżniać, co jest fałszywe, a co
prawdziwe; rzeczy wartościowe od
bezwartościowych

oddzielić ziarno od plew

zrzucać z siebie odpowiedzialność,
odżegnywać się od czegoś

rozdzierać szaty nad...

przeżyć wiele cierpień

zamknąć się w wieży z kości słoniowej

być bezczelnym, cynicznym, bez
ambicji, skrupułów

rzucać słowa na wiatr

troszczyć się o kogoś szczególnie
gorliwie

zgrzytać zębami

mówić coś, obiecywać w sposób
nieodpowiedzialny, bez chęci czy
możliwości dotrzymania słowa

przejsć drogę krzyżową

złościć się, wpaść w furję

umywać ręce

odizolować się od życia codziennego,
od otoczenia, aby zająć się
wznioślejszymi sprawami

mieć miedziane czoło

Ćwiczenie 5

Określ prawdziwość poniższych stwierdzeń.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Wierną żonę powszechnie nazywa się „penelopą”.	☐	☐
Tadeusz Boy-Żeleński, nadając jednej ze swoich książek tytuł „ <i>Flirt z Melpomeną</i> ”, sugeruje, że interesuje go taniec.	☐	☐
Parnas to przedsionek do królestwa zmarłych.	☐	☐
Do dobrego komunikowania się przedstawicieli różnych kultur wystarczy fakt, że posługują się tym samym językiem.	☐	☐
Określenie „kompleks Edypa” pojawiło się w tragedii greckiej Sofoklesa.	☐	☐
Jan Kochanowski, pisząc w jednej z pieśni „ <i>Żyj dobrze, nie odkładając</i> ”, nawiązał do hasła Horacego „carpe diem”.	☐	☐
Mityzacja polega na wykorzystaniu w późniejszych tekstach motywów, postaci i symboli mitologicznych.	☐	☐
Mówiąc o jakimś wydarzeniu „apokalipsa”, mamy na myśli katastrofę.	☐	☐
Ziemia obiecana to kraina, z którą wiążemy nadzieję na poprawę swego losu.	☐	☐
Biblijne i współczesne znaczenie słowa „testament” jest identyczne.	☐	☐

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij samodzielnie sentencje dotyczące relacji społecznych.

Sentencja	Objaśnienie
rozmawiaj prosto	
daj, co zamierzasz dać	
patrz, kiedy słuchasz	
wobec ludzi postępuj łagodnie	
jeśli masz, dawaj	
mów dobrze o wszystkich	
odpowiadaj w porę	

Ćwiczenie 7

Opisz osobę bądź sytuację, które określamy za pomocą następujących mitologizmów.

- amory –
- heros –
- cerber –
- furia –
- apollo –
- kasandryczny –
- amazonka –

Ćwiczenie 8

Dopasuj mit, historię lub obraz do związku frazeologicznego:

rzucić nić Ariadny

cierpieć męki Tantala

odrodzić się jak Feniks z popiołów

znaleźć się między Scyllą a Charybdą

Praca domowa

Wykorzystaj jeden z poniższych cytatów biblijnych i rozwiń go w formie opowiadania.

„Chrzest ogniowy.” (Mt 3,6)

„Nie samym chlebem żyje człowiek.” (Mt 4,3; Łk 4,4)

„Kto nie jest ze Mną, jest przeciwko Mnie.” (Mt 12,30)

„Nie znacie dnia ani godziny.” (Mt 25,13)

„Służyć Bogu i Mamonie.” (Łk 16,13)

„Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów.” (Mt 8,11)

„Lekarzu, ulecz samego siebie.” (Łk 4,22–24)

„Nie zostanie kamień na kamieniu.” (Mt 24,2)

„Wiara, która góry przenosi.” (Mt 17,20–21)

„Człowiek małej wiary.” (Mt 14,31)

„Nikt nie jest prorokiem w ojczyźnie swojej.” (Łk 4,24)

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: Starożytność w języku – biblizmy, mitologizmy, sentencje

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

4) określa rodzaje zapożyczeń i sposób ich funkcjonowania w polszczyźnie różnych epok; odnosi wskazane zjawiska do współczesnej polszczyzny;

5) zna, rozumie i funkcjonalnie wykorzystuje biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia i aforyzmy obecne w polskim dziedzictwie kulturowym;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

IV. Samokształcenie.

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

10. gromadzi i przetwarza informacje, sporządza bazę danych;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) rozumie i wyjaśnia różnicę między etymologicznym a realnym znaczeniem wyrazu;
- 5) określa właściwości języka jako nośnika i przekaznika treści kulturowych;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przypomnisz, czym są biblizmy, mitologizmy i sentencje.
- poznasz źródło i znaczenie wybranych związków frazeologicznych obecnych w naszym języku.
- przećwiczysz zastosowanie związków frazeologicznych.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie się do rozmowy na temat: W jaki sposób kultura i historia narodów znajduje swoje odbicie w języku? Uczniowie zastanawiają się nad tym, jak zmienia się język potoczny, przyswajający treści kultury, odnajdują

informację o Biblii jako źródle przysłów, sentencji i zwrotów obecnych w kulturze polskiej.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel podaje przykład frazeologizmu, który łatwo kojarzy się z Biblią, np. „Kainowe znamię” (Rdz 4,8–16) i przytacza fragment, z którego się wywodzi.
„Rzekł Bóg: «Cóżś uczynił? Krew brata twego głośno woła ku mnie z ziemi! Bądź więc teraz przeklęty na tej roli, która rozwarła swą paszczę, aby wchłonąć krew brata twego, przelaną przez ciebie. Gdy rolę tę będziesz uprawiał, nie da ci już ona więcej plonu. Tułaczem i zbiegiem będziesz na ziemi!» Kain rzekł do Pana: «Zbyt wielka jest kara moja, abym mógł ją znieść. Skoro mnie teraz wypędzasz z tej roli, i mam się ukrywać przed tobą, i być tułaczem i zbiegiem na ziemi, każdy, kto mnie spotka, będzie mógł mnie zabić!» Ale Pan mu powiedział: «O, nie! Ktokolwiek by zabił Kaina, siedmiokrotną pomstę poniesie!» Dał też Pan znamię Kainowi, aby go nie zabił, ktokolwiek go spotka. Po czym Kain odszedł od Pana i zamieszkał w kraju Nod, na wschód od Edenu.”
2. Nauczyciel prosi o podanie przykładów powiedzeń o (ewidentnym dla uczniów) pochodzeniu biblijnym.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”. Nauczyciel prosi wybraną osobę o określenie różnic pomiędzy biblizmem, mitologizmem a sentencją.
2. Uczniowie zapoznają się z filmem, następnie dobierają się w pary i wykonują polecenia 1 i 2. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi.
3. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się” i wykonują ćwiczenia. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel ocenia i komentuje.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie nauczyciel może zaproponować uczniom wyszukanie w Biblii i odczytanie na głos wybranych fragmentów, w których pojawiają się powszechnie znane sformułowania, np. „Kolos o glinianych nogach” (Dn 2,31–45): „Ty, królu, patrzyłeś: Oto posąg bardzo wielki, o nadzwyczajnym blasku stał przed tobą, a widok jego był straszny. Głowa tego posągu była z czystego złota, pierś jego i ramiona ze srebra, brzuch i biodra z miedzi, golenie z żelaza, stopy zaś jego częściowo z żelaza, częściowo z gliny. Patrzyłeś, a oto odłączył się kamień, mimo że nie dotknęła go ręka ludzka, i ugodził posąg w jego stopy z żelaza i gliny, i połamał je. Wtedy natychmiast uległy skruszeniu żelazo i glina, miedź, srebro i złoto – i stały się jak plewy na klepisku w lecie; uniósł je wiatr, tak że nawet ślad nie pozostał po nich. Kamień zaś, który uderzył posąg, rozrósł się w wielką górę i nappełnił całą ziemię.”

Praca domowa:

1. Wykorzystaj jeden z poniższych cytatów biblijnych i rozwiń go w formie opowiadania.

„Chrzest ogniowy.” (Mt 3,6)

„Nie samym chlebem żyje człowiek.” (Mt 4,3; Łk 4,4)

„Kto nie jest ze Mną, jest przeciwko Mnie.” (Mt 12,30)

„Nie znacie dnia ani godziny.” (Mt 25,13)

„Służyć Bogu i Mamonie.” (Łk 16,13)

„Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów.” (Mt 8,11)

„Lekarzu, ulecz samego siebie.” (Łk 4,22–24)

„Nie zostanie kamień na kamieniu.” (Mt 24,2)

„Wiara, która góry przenosi.” (Mt 17,20–21)

„Człowiek małej wiary.” (Mt 14,31)

„Nikt nie jest prorokiem w ojczyźnie swojej.” (Łk 4,24)

Materiały pomocnicze:

- *Metodyka literatury*, tom 1 i 2, Warszawa 2001.
- Krystyna Długosz-Kurczabowa, *Biblizmy w języku staropolskim*, Warszawa 1994.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Prezentacja TED” do podsumowania lekcji.